

VARIA

– BESZÁMOLÓ –

BESZÉLGETÉS SÓLYOM LÁSZLÓ *DOCUMENTA* CÍMŰ
GYŰJTEMÉNYES KÖTETÉRŐL

*Prőhle Gergely felszólalása,
elhangozott az Első Magyar Jogi Könyvszalomban,
2021. szeptember 18-án*

Richard Sennett szociológus a „The Fall of Public Man”, magyarul *A közéleti ember bukása* címmel (Helikon, 1998) megjelent kötetében, melyet saját bevallása szerint két világhírű zongoraművész, Clifford Curzon és Murray Perahia ihletésére írt, és melyben a közéleti kifejezésmód különböző elméleti és történeti összefüggéseit vizsgálja, a XIX. század közéleti szereplőinek tipizálásakor zeneművészeti példák sokaságát említi. Sennett nagy fontosságot tulajdonít annak a folyamatnak, amikor a megzabolázhatatlanul áradó improvizált virtuozitás kompozíciós formát ölt, és a kottapapíron megjelenve mások számára is reprodukálhatóvá, értelmezhetővé, sőt, értelmezendővé válik, egyúttal azonban egyfajta korlátot szab minden esetleges további, magamutogató improvizált virtuozitásnak, olykor komoly dilemmákat, súlyos pillanatokat okozva a zabolátlanságra hajlamos muzsikusnak. Vagyis egyfajta „alkotmányos keretek közé” rendezi az intuíciót, találékonyságot.

Sólyom László életmű sorozata Közélet című 3. kötetének címlapját a bánati baszarózsa fényképe díszíti. E növény egyetlen élőhelye a Zengő, „melynek megvédelése” – így a szerző – „volt a legszebb és sikeres mozgalom...” A környezetvédelem ügye vitte Sólyom Lászlót a közélet sűrűjébe, hiszen a Duna Körben való közreműködés, a nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozások alkalmával a szélesebb közönség előtti nyilvános megjelenés tette a fiatal jogtudóst igazi Public Man-né. Számára minden külső hívás ellenére is egyetlen lehetséges élőhelyét, a XX. század második felének Magyarországot már környezetvédelmi aktivitását megelőzően is polgári jogi szempontból igyekezett a második nyilvánosságban, vagy az első nyilvánosság „megtúrt” szegleteiben értelmezni, alakítani. Szerepelnek a kötetben a személyiségi jog kérdéseivel foglalkozó írások, köztük a „Mit szabad és mit nem? – Capriccio polgári jogi témákra” című, 1985-ben a Valóság hasábjain megjelent írás. Figyelem, egy zenei műfaj, a kötet legelején: capriccio, vagyis szeszély, szabad formában írt zenemű, nem hangjegyekkel, hanem betűkkel, jogi okfejtésként lejegyezve, olyan súlyos megállapításokkal, mint hogy „Ma különösen a jog és erkölcs törésvonala drasztikus”, vagy hogy „a türelem társadalmi erőnye forog kockán”. Vagy hogy „Olyan állapot, amikor minden szabadsághoz, minden tényállás legalitásához kifejezett engedély kell, társa-

dalmilag is csak a félelem szürke zónájával közelíthető meg”. Ezek a mondatok nyilván már egy átfogóbb politikai, közjogi változás előszelei, melyek a szerző műfaji megjelölésének megfelelően nem a hagyományos, klasszikus szonáta formában, vagyis egy szigorúan tudományos dolgozatban, hanem a capriccio szertelenségével, mégis átgon-doltan, megszerkesztve jelennek meg. A Duna Kör minden környezetvédelmi elhiva-tottsága, szakmai elkötelezettsége mellett szükségképp politikai mozgalommá duz-zadt, nem véletlenül vált a vízlépcső ügye a rendszerváltozás egyik kulcskérdésévé. Az erről szóló szövegek előrevetítik a későbbi évtizedek dilemmáit: mi a megszólalásnak, az aktív közéleti fellépésnek az a módja, amiben Sólyom László önazonos tud maradni. A rendszerváltozásról szóló szövegek közt szerepel egy interjú, ami a Duna Körben betöltött szerepét firtatja. „Én képviseltem a mozgalom ’legalista szárnyát’” – mondja Sólyom. „Ez azt jelenti, hogy a szélsőségekkel szemben lehetőleg a törvényes keretek közt maradást szorgalmaztam – miközben persze egészen máshol, sokkal tágabban húztam meg a legalitás határait, mint az akkori hatóságok.” Mindeközben megszület-nek az adatvédelemmel, információs joggal, a személyiségi jogokkal általában foglal-kozó írások, amelyek manapság az internet világában, kereső programok, közösségi platformok és elektronikus fizetési rendszerek vélt vagy valós komfortjában élő olvasó számára nagyon is aktuálisnak tűnnek – pedig a veszély forrása manapság nem a kom-munista államhatalom. A kötetben szereplő német és angol nyelvű írások, interjúk jól jelzik, hogy Sólyom László mindig is tisztában volt közéleti mozgásának nemzetközi összefüggéseivel, azzal, hogy a külföldi újságírók közvetlen elérése számos félreértést elkerülhetővé tesz – egy máig érvényes, de nem elég gyakran alkalmazott eljárás.

Az Alkotmánybíróság elnökeként jegyzett írások az életmű-sorozat első kötetében olvashatók, a Közélet kötet meghatározó részét a köztársasági elnöki megbízáshoz kapcsolódó szövegek alkotják, szigorú tematikus rendben, jelezve ezzel az államfői program gerincét is: szerepfelfogás, alkotmányosság-jogállam, 1956, a 2006. évi őszi válság, a nemzet egysége, környezetvédelem. „Nem akarok szeretett elnökünk lenni” – mondja egy interjúban, és valóban távol marad attól, hogy Laci bácsiként emlegessék, vagy visszatekintve így gondoljunk rá. De vajon, ha valaki nem akar szeretve lenni, akkor mint közéleti szereplőre miként tekintsen rá a többé vagy kevésbé tájékozott pol-gár? Pedig különösen amit a nemzet egysége címszó alatt mond, ír, a határon túli ma-gyarság, a hazai nemzetiségek, a cigányság vagy a tehetségek ügye melletti kiállás egy nagyon is szerethető államférfi képét rajzolják fel. Egy másik önmeghatározása szerint: „Én vagyok a belga Magyarországon.” De vajon „a belgaság dícsérete” Német-Alföld határain kívül valóban lehetséges álláspont, életstratégia? Az olvasóban folyamatosan ott feszül a kérdés: még ha rokonszenves is, sok esetben logikus is, lehet-e, jó-e belgá-nak lenni Magyarországon? A Védegylet jelöltjeként a belgák egykori pártjának igen aktív közreműködésével elnökké választott Sólyom László támogatói a „Lehet más a politika” szlogenjével arattak végül diadalt. A beszédek, cikkek interjúk hangvételé-nek komorodása jelzi: jóérzésről nincs szó, küzdelmes és fárasztó mindez, az pedig a szerző számára is kétséges, hogy valóban lehet-e más... A kötet, mint az előszóban szerepel: „a független, demokratikus és alkotmányos Magyarország megszületésének harmincadik évfordulója előtt tisztteleg.” A tisztelgésnek egy nagyon is méltó formája, ha újra és újra feltesszük magunknak a fenti kérdéseket, akármi is legyen rá a saját válaszuk.

Végezetül essék szó egy olyan írásról, ami nincs ugyan benne a kötetben, mégis szerepel a publikációk közt, létrejötté pedig a közéleti elkötelezettségnek egy más, a teremtett világ megóvását, a társadalmi, szociális elköteleződést meghaladó, de mindezeket magába foglaló dimenzióját jelzi. Ez pedig nem más, mint a Sólyom László fordításában megjelent *Ferenc pápa és az ő ideje* című kötet, mely egy 2017-es konferencia előadásait gyűjti egybe. A fordító, már-már szerzetesi elhivatottsággal, érett korában az olasz nyelvet elsajátítva, nyilvánvaló odaadással magyarítja a hagyományos európai kereszténység számára mind lelkületében, mind stílusában új szint hozó Bergoglióról szóló írásokat, ugyanakkor – amint ezt egy nyilvános könyvbemutatóról szóló tudósítás kiemelte – „Sólyom László számára is problémaként merült fel Ferenc pápa egyháza kapcsán, hogy nem tudta rendbe tenni a Római Kúriát; olyan, mintha a kormányfő nem érintkezne a kormányával.” Ezt a mondatot úgy olvashatja Ferenc pápa egy lelkes híve, mint ahogy a Duna-kör elszánt környezetvédői hallgathatták a szintén elszánt, na de mégis csak legalista társukat, ahogy a határon túli magyarság ügyének lelkes elkötelezettjei nem értették, hogy a komáromi hídon elszántan elinduló elnök miért fordul vissza rendőri felszólításra, vagy ahogy a 2006-os rendőrtátek kárvallottjai nem érezték elég keménynek a miniszterelnök lemondását sugalló nyilatkozatot.

Függelék

Látogatásom alkalmával, amikor Sólyom László a mai könyvbemutatóra felkérve átadta a vaskos köteteket, lelkesen mesélt unokája, Moldoványi András zongoraművészi pályájának alakulásáról. Így arról is, hogy a fiatalember, akit oly gyakran láthattunk nagyapja társaságában számos hangversenyen, virtuozitását azzal igyekszik próbára tenni, hogy szimfonikus művek átiratát készíti el, igyekeztén a zongorán 10 ujjával reprodukálva mindazon hangokat megszólaltatni, amelyek eredetileg egy közel 100 tagú zenekarra íródtak. Majdhogynem lehetetlen vállalkozás, már csak a lejegyzés is, hiszen – mint megtudtam – több kottalap egyidejű olvasása is szükséges a lejátszandó hangok megszólaltatásához.

Mire hazaértem, postafiókomban várt a büszke nagypapa küldeménye unokája felvételével, melyen Ravel *La valse* című darabját játssza. A szikár huszonéves a lassan induló, de egyre sűrűbb zenei anyagban egyre lelkesebben, valóban elragadtatva és magával ragadóan muzsikál – ám a kitörő lelkesedésnek, a lendületnek mégis határt szab a technikai nehézség és a kotta – még ha több lapra kellett is írni.

Tiszta nagyapja.

– KÖZLEMÉNYEK –

TÍZÉVES AZ EREKY ISTVÁN KÖZJOGI KUTATÓKÖZPONT

1. Történeti visszatekintés

A Pázmány Jogi Kar megalapításától kezdve az Alkotmányjogi, Közigazgatási jogi és Pénzügyi jogi tanszékek között szoros szakmai és kollegiális együttműködés alakult ki már a Kar alapításától, amikor ez a három tanszék egy közös intézetet alkotott. Később, az intézeti struktúra megszűnésével azonban e szoros együttműködés nem változott. Az oktatás mellett már a kezdetektől hangsúlyos volt a kutatás, mint az egyetemhez szükségszerűen kapcsolódó alaptevékenység, amelyet az alapító tanszékvezetők (Kilényi Géza, Tamás András, Halustyik Anna) egyértelműen támogattak. Az első évtized kutatásai nem egységes szervezeti keretben folytak, hanem általában egyedi tevékenységek, vagy valamelyik professzor körül formálódó kisebb közösség munkái voltak. A kutatások között már ekkor is volt akadémiai, vagy egyéb állami finanszírozású projekt.¹

2010-ben, a 90-es évek utáni időszak legjelentősebb közjogi reformja egyértelműen felvetette az igényt a koordinált és strukturált kutatások megszervezése iránt. A Közigazgatási Jogi Tanszék vezetője, Varga Zs. András professzor – akit az Országgyűlés ebben az időben az új Alkotmány előkészítéséért felelős bizottságának tagjává is választott – indította el azt a folyamatot, amely mára a Kar egyik legjelentősebb tudományos műhelyéhez vezetett.² A 2011 áprilisában elfogadott új Alaptörvény és az ezt követő jogalkotási hullám a kormányzati struktúrától az igazságszolgáltatásig a legkülönbözőbb témakörökben olyan impulzusokat adott, amelyek a karon dolgozó kutatók közös kutatómunkáját igényelték.

2011. január 14-én ezért alakult meg PPKE JÁK Közigazgatási Jogi Tanszékén egy kutatócsoport, amely *Erekly Istvánnak*, a két világháború közötti időszak meghatározó közjogász-tudósának nevét vette fel, azzal a céllal, hogy az akkor zajló közigazgatásfejlesztésnek aktív részese legyen. A kutatási fókusz azonban hamarosan bővült, hiszen a mindeközben zajló közjogi reform okán tágabb alkotmányjogi területek is tudo-

¹ Ld. pl. az OTKA ÁJP 47311 azonosítójú kutatás eredményeit: PÁLL Balázs (szerk.): *A Közjogi Államtudományi Kutatócsoport publikációi*. I–II. k. Budapest, Rejtjel, 2006.; továbbá PÁLL Balázs (szerk.): *A Közjogi Államtudományi Kutatócsoport Publikációi*. III. k. Budapest, Szent István Társulat, 2007.

² Ld. a 47/2010. (VI. 29.) OGY határozatot. A Bizottság alkotta meg Magyarország Alkotmányának szabályozási elveiről szóló határozati javaslatot, amelyet 9/2011. (III. 7.) OGY határozattal fogadott el a Ház.

mányos vizsgálat körébe kerültek. A vizsgálati tárgykörök, valamint a kutatócsoport tagságának bővülésével szükségessé vált egy újabb belső reform.

2014 februárjában fogadta el a Kari Tanács azt a határozatát, amely lehetővé tette a kutatócsoportoknál szervezettebb, állandó és nyilvántartott tagsággal rendelkező központok felállítását. Az Ereky István Közjogi Kutatóközpont 2014. március 19-én tartotta alakuló ülését. A kutatóközpont alapítója és irányítója: Varga Zs. András tanszékvezető egyetemi tanár, igazgatója Gerencsér Balázs Szabolcs, a Közigazgatási Jogi Tanszék docense lett.

2. Az Ereky Kutatóközpont célja és működése

Célunk olyan közös és egyéni kutatási tervek létre hozása, amelyek mindig aktuális kérdésekre keresnek választ. Részt kívánunk venni olyan központi és helyi közigazgatási fejlesztésekben, amelyekhez elengedhetetlen a tudományos megalapozás, a nemzetközi összehasonlítás, a tervezés. A Kutatóközpont olyan kutatásokat folytat, amelyek igazodnak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem küldetéséhez és profiljához; elősegíti a párbeszédet, a kölcsönös fejlődést és az emberközpontú – humánus – világ megvalósulását.

A kutatási területek az alkotmányjog, valamint a központi és területi közigazgatás, illetve a közigazgatás kontroll-mechanizmusainak legváltozatosabb témaköreit érintik. A Kutatóközpont főleg pályázatokon, konferenciákon, tudományos és szakmai rendezvényeken vesz részt, azaz elsősorban a hagyományosnak mondható tudományos platformokon jelenik meg. Mindezek mellett tudománynépszerűsítő és más tevékenységet is folytatunk.

Alapítástól kezdve szenior kutatók és doktoranduszok, valamint – nem egyszer – hallgatók, közösen dolgoznak egy projekten, amely független attól, hogy alap-, vagy alkalmazott kutatást folytatunk-e éppen. A kutatók közötti szoros szakmai együttműködés és a jó személyes kapcsolat fontos számunkra, ami összekapcsol bennünket a kar alapító professzorainak munkásságával és a katolikus egyetem küldetésével.

Tagságunk az elmúlt tíz évben folyamatosan gyarapodott és változott. 2021. évre összesen 30 tagot számlálunk. Ebből 4 professzor, 7 habilitált docens, 14 PhD fokozatot szerzett kutató, 4 doktorjelölt és egy tiszteletbeli tag. A tagságról és minden egyéb érdemi kérdésről a taggyűlés határoz az évi rendes ülésen. Az egyre sokrétűbb működést immár titkár segíti. Az Ereky Kutatóközpont jelenleg nem önálló szervezeti egysége – Karnak, nincs önálló jogi személyisége. Működésünk átláthatóságát a honlapon zajló folyamatos online kommunikáció és a rendszeres beszámolók biztosítják, valamint az, hogy a Kutatóközpont vezetése és tagsága között folyamatos és közvetlen kapcsolat van. Mivel a kutatóközponti tagsághoz semmilyen jogviszony nem tartozik jelenleg, így a tagság kizárólag a közös munkában való aktív részvétellel fejeződik ki.

3. Nemzetközi tevékenység az eljárásjagtól az oktatási jogig

Az Ereky Kutatóközpont megalakulásától kezdve nagy hangsúlyt helyezett a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére. 2013-ban, amikor a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.) hatálybalépésének 10. évfodulójára készültünk, első nemzetközi projektünket is létrehoztuk „*a tagállami közigazgatási eljárásjogok az EU eljárási modelljének fényében*” címmel. A kutatás egyszerre vizsgálta az magyar eljárásjogi reformtörekvéseket, valamint az EU Bizottsága által készített modelltörvényt³, amelyet a Bizottság egy nemzetközi, tudományos szakértőkből álló testülettel (Research Network on EU Administrative Law – ReNEUAL), amelyben egyetemünk részéről Varga Zs. András professzor vett részt. Az eljárásjogi reformokkal kapcsolatban nemzetközi professzor-szemináriumot tartottunk 2013-ban, amelyre a ReNEUAL tagjait hívtuk meg, valamint „*A tagállami közigazgatási eljárásjogok az EU eljárási modelljének fényében*” címmel nemzetközi konferenciát rendeztünk 2015-ben, amelyről kétnyelvű tanulmánykötetet adtunk ki.⁴

A projekttől függetlenül a ReNEUAL egyik kiváló vezetőjével, prof. *Giacinto della Cananea*val további kapcsolat maradt fent, amelynek eredményeként tantermi előadást tartott mind az alapképzésen, mind pedig a doktori iskolában, valamint újabb közigazgatási kutatásokban is együttműködő partnerek lettünk. Mindezek elismeréseként Cananea professzornak tiszteletbeli kutatóközponti tagságot adományoztunk 2016-ban.

További állandó nemzetközi partnerünk a belga székhelyű *European Association for Education Law and Policy* (ELA), illetve e civil szervezet elnöke, *Jan de Groof* professzor, aki jelenleg az Antwerpeni Egyetem, valamint bruge-i College of Europe, a Tilburgi Egyetem és a moszkvai National Research University – Higher School of Economics tanára, valamint korábban az UNESCO oktatási jogi különmegbízottja volt. A vele való együttműködésben az Ereky Kutatóközpont több jelentős projektet is megvalósított, és jelenleg is folyamatos a közös munka.

Az első oktatási jogi nemzetközi projektünk keretében 2016-ban valósult meg a „*The Justiciability of the Prior Right to Education – The Role of Civil Society for the Awareness, Advocacy and Accountability of the Right to Education*” című háromnapos nemzetközi konferencia, amelyre Párizstól Moszkváig különböző jeles egyetemekről valamint az Egyesült Államokból érkeztek résztvevők.

2019 decemberében szoros szakmai együttműködést alakítottunk ki az *Oktatási Jogok Biztosával* (OJB), amely intézmény létrehozásának 20 éves fennállását „*Oktatási jogok 20 év távlatában*” címmel közös konferenciával köszöntöttük.

A folyamat eddig harmadik lépcsőjeként 2020-ban, közel három éves előkészítési munkálatok után, immár hármas együttműködésben (ELA – OJB – Ereky) ismételt nemzetközi konferenciát tartottunk „*Safe Schools and Education Rights in a (Post)*

³ ReNEUAL Model Rules on EU Administrative Procedure 2014, http://www.reneual.eu/images/Home/ReNEUAL-Model_Rules-Compilation_BooksI_VI_2014-09-03.pdf.

⁴ GERENCSÉR Balázs – BERKES Lilla – VARGA Zs. András (szerk.): *A hazai és uniós közigazgatási eljárásjog aktuális kérdései – Current Issues of the National and EU Administrative Procedures (the ReNEUAL Model Rules)*. Budapest, Pázmány Press, 2015.

Pandemic Era” címmel. A SARS-COV-2 vírus okozta világiárvány idején megrendezett konferencia a Kar történetének első online nemzetközi konferenciája volt. A rendezvény sikerét mutatta, hogy 74 résztvevő 4 kontinensről azonos időben vett részt.⁵ Az oktatási jogok tudományos feldolgozása iránti nagy nemzetközi érdeklődés miatt a következő évekre több projekt terveit készítettük el.

4. Jelentősebb kutatások a pilotoktól a Big Dataig

Az Ereky Kutatóközpont az elmúlt tíz évben összesen huszonegy olyan kutatási projektet folytatott le, amely több kutató közös tudományos munkájának eredményeként valósulhatott meg. Ezek közül tizenegy nemzetközi együttműködésben megvalósuló kutatás volt, amely során nemzetközi konferenciát szerveztünk, illetve idegennyelvű kiadványt hoztunk létre. Mindezekon felül jelentősek azok a kutatások is, amelyeket a Kutatóközpont tagjai egyénileg folytattak és eredményeképpen konferencia-előadások, szaktanulmányok és monográfiák születtek. Minden projektről és a kutatásaink eredményeként megszülető tudományos közleményekről folyamatos tájékoztatást adunk honlapunkon (*ereky.jak.ppke.hu*), ahol ingyenesen elérhetővé (letölthetővé) tesszük minden tudományos eredményünket.

Az alábbiakban, a teljesség igénye nélkül, kiemelünk pár kutatást, amelyek valamilyen szempontból egyediek vagy fontosak voltak a kutatóközpont eddigi tíz évében.

A *közigazgatási modellkísérletek*, azaz pilot projektek alkalmazhatóságának vizsgálata során külföldi államok, nemzetközi szervezetek pilot-technológiáit elemeztük egységes szempontrendszer alapján, majd ezek alapján a közigazgatási modellezés lehetőségeit és módszertanát, standardjait határoztuk meg. Ez a projektünk volt az első, amely senior és junior kutatók együttes munkájára épült. A kutatás során több workshopot tartottunk, eredményeinket pedig egy konferencián, valamint magyar és angol nyelvű kötetekben közzétettük.

A *jogalkotás* egyike azon kutatási területeknek, amely a legkülönbözőbb relációkban merül fel. Szinte mindegyik kutatásunk tartalmaz utalást a jogalkotásra, arra azonban minden kritikai megközelítésű vizsgálatnál figyelünk, hogy ne álljunk meg a problémák felvázolásánál: megoldási javaslatokat is keressünk. Véleményünk szerint a kutatás hátrányos öncélúságát éppen az fogja kizárni, ha a megalapozottsága mellett a jövőbe mutat. E körben kiemelendők a 2019 májusi *Evaluation of Legislation* és a 2020 novemberi – online módon megtartott – *Supervising COVID Legislation*, valamint a 2021. tavaszi *Bindingness of EU Soft Law* című konferenciák.

Az *igazságszolgáltatás* is hasonlóan visszatérő kutatási téma az Ereky eddigi tíz évében. Főbb kutatásként *Az ügyész büntetőjogon kívüli szerepe* (2012), *Intézményi garanciák a gyakorlat oldaláról: az ombudsman és az Alkotmánybíróság* (2015), *Közigazgatási bíráskodás válaszüton* (2016) projekteket említjük meg.

⁵ Észak Amerikából: Kanada és USA, Afrikából: Dél-Afrika, Ausztrália, valamint Európából: Belgium, Hollandia, Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Egyesült Királyság, Lengyelország, Észtország, Litvánia, Ausztria, Magyarország.

2017-ben annak vizsgálatát tűztük ki célul, hogy a 21. században hogyan hangolható össze a szabadság és biztonság egy-egy aspektusa: a *magánszféra és a nemzetbiztonság*. A projekt keretében magyar és angol nyelvű konferenciát szerveztünk az Igazságügyi Minisztérium támogatásával, valamint tanulmánykötetet jelentettünk meg.⁶

Az *önkormányzati fejlesztések figyelemmel kísérése* című projektben a Belügyminisztériummal működött együtt az Ereky Kutatóközpont.⁷ A projekt stratégiai célja az volt, hogy elősegítse a hatékony és szolgáltató önkormányzati szemlélet kialakulását, fejlesztését és széleskörű gyakorlati alkalmazását. A projekt keretei között megvalósuló kutatások hozzá kívántak járulni a közszolgáltatások települési szintű megújításához.

A kortárs kutatási témák közül a *digitalizáció, az adatkezelés* és kapcsolódó területei, mint például a mesterséges intelligencia, Big Data, állami nyilvántartások adatkezelése folyamatosan a Kutatóközpont homlokterében van. Az *adatrobbanás* jelenségére való odafigyelés ugyancsak kulcskérdésnek bizonyulhat a legújabb (4.0) ipari forradalom hajnalán, ezért a tapasztalatok megosztása érdekében 2016-ban az Ereky Kutatóközpont a Magyar Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesülettel és a K-Monitorral együttműködésben nemzetközi műhelykonferenciát szervezett jeles külföldi és hazai szakemberek részvételével.

5. Jövőbeli tervek

Az Ereky Közjogi Kutatóközpont 2021-ben tíz éves. A kerek évforduló kapcsán jó vissza- és előre tekinteni. A fent bemutatott pezsgő kutatási tevékenység az Ereky igazi arcát mutatja: minden „erekys” kutató egy alkotói közösségnek a tagja. Az együttgondolkodás, együtt-alkotás olyan szinergiákat teremt, amely magas színvonalúvá és láthatóvá teszi munkánkat.

Kutatásaink a közjog legkülönbözőbb területeit fedik le a klasszikus dogmatikától a menedzsmentig – az *Ex corde Ecclesiae* szellemiségét követve. Szeretnénk mindezt a jövőben úgy végezni, hogy négy körben is nyitunk: egyrészt Kutatóközponton belül, másrészt a társkarok kutatóival való együttműködésben, harmadrészt a magyar akadémiai szférában való megjelenéssel, negyedrész pedig a nemzetközi kapcsolataink bővítésével.

GERENCSÉR Balázs Szabolcs
egyetemi docens,
(PPKE JÁK)

⁶ CSINK Lóránt (szerk): *A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára*. Budapest, Pázmány Press, 2017.

⁷ A Kormány a KÖFOP éves fejlesztési keretének megállapításáról szóló 1004/2016. (I. 18.) Korm. határozatában nevesítette a KÖFOP-2.3.4-VEKOP-15-2016-00002 azonosítószámú, Önkormányzati fejlesztések figyelemmel kísérése II. című kiemelt projektet.

VALLÁS, TÁRSADALOM, ALKOTMÁNYJOG – BESZÉLGETÉS A VALLÁS TÁRSADALMI MEGJELENÉSÉRŐL ÉS ALKOTMÁNYOSSÁGI MEGÍTÉLÉSÉRŐL

A közelmúltban az Alkotmánybíróság két ügyben [6/2021. (II. 19.) és 7/2021. (II. 19.) AB határozatok] is döntést hozott arról, hogy a vallás mikor, milyen keretek között lehet karikatúra vagy akár gúny tárgya. A kérdés újra felszínre hozta, hogy a vallásnak mi a szerepe a közéletben és a társadalomban, keresztény ország-e Magyarország és mit is jelent az ország keresztény kultúrája. Ezekben a kérdésekben foglalmazták meg álláspontjaikat a vallásszabadság témakörének kutatói, *Rixer Ádám* (KRE ÁJK), *Schweitzer Gábor* (TK JTI – NKE ÁNTK), *Schanda Balázs* és *Csink Lóránt* (PPKE JÁK).

1. Van-e helye vallásnak a közéletben és a társadalomban? Közügy-e a vallás?

Rixer Ádám:

Amennyiben az a cél, hogy erre a bonyolult, összetett kérdésre egy rövid, mégis megalapozott választ adjuk, akkor egy gondolati ív – normatív és egyedi jogforrások által is igazolható – három pontját kell felrajzolnunk: *először* is, a lelkiismereti és vallásszabadság körében a vallásos nézetek nyilvános kifejtésének joga mindenkit megillet (másként: természetfölöttire irányuló felvetések az államilag szervezett társadalomban is képviselhetnek legitim közéleti tartalmakat); *másodszor*, „[a] demokratikus berendezkedés egyik alapvető játékszabálya; a közügyek nyílt vitatása egy bizonyos határig fontosabb érdek, mint a kritizált egyén személyiségi jogainak védelme”,¹ továbbá, *harmadszor*, a „közszeroplésen és a közügyek vitáin kívül a közszeroplók személyiségi jogai is teljes védelmet élveznek, így [...] a vitatott ügy közügy-jellegéről minden esetben külön kell döntenünk”.²

Fontos azonban, hogy a fenti kijelentések jog általi tételezettségének tényéből, azaz a vallási természetű témák felvetésének jog által észszerű keretek között biztosított

¹ KOLTAY András: A közügyek vitáinak szabadsága és a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény. *Acta Humana*, 2019/3. 64.

² Uo. 71.

lehetőségéből még nem következik, hogy a vallásos nézetek ténylegesen (érdemben) meg is jelennek a közéletben. Az esetleges hiány oka lehet tudatos önkorlátozás, a vallással ellenséges társadalmi légkör, a jogok érvényesülését csupán papíron engedő államhatalom vagy éppen a vallási szféra erőtlensége is – egyebek mellett.

Amennyiben kifejezetten a mai Magyarországot vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy egyes kérdések közügyként való kezelése olykor szükségtelen mértékű átpolitizálódást is eredményez, ami úgy is megfogalmazható, hogy a vallás közügy jellegének egyik hazai bizonyítéka éppen az erős politika-függés. A 2010-es évek Magyarországon a kormányzat 'jó civil – rossz civil' látásmódja visszaköszön a 'jó egyház – rossz egyház' megközelítésben is, amennyiben létezik egy túrt, anyagilag tudatosan nem támogatott, sőt, diszkriminált köre a vallási szervezeteknek, amelyekre az állam nem a humán közszolgáltatások nyújtóiként, illetve a társadalmi közös szükségletek lehetséges és ebbéli minőségükben támogatandó betöltőiként, hanem politikai ágensekként tekint. Mindezek ellenére *tényleges vallásszabadság van ma Magyarországon*, az egyéni és közösségi vallásgyakorlás előtt érdemi akadályok nem tornyosulnak, még akkor sem, ha a közügyek valóban szabad vitatásával szorosan összefüggő tény az is, hogy a szférát rendező jogszabályok előkészítése számos esetben *látványosan* nem felel meg az erre vonatkozó írott és íratlan normák tartalmának.³

Összefoglaló jelleggel is rögzíthető, hogy a vallás közügy jellegét a jogalkotási-jogalkalmazási feltételek meglétén túl a további, konkrét szociokulturális tények és minták (vallásosság mértéke; az egyes vallási szereplők közötti konfliktusok minősége; a vallási szélsőségek jelenléte;⁴ a vallási szféra politikai tőkéjének mértéke; az általános vitakultúra léte, jellegzetességei a teljes társadalomban stb.) is döntően meghatározzák. A vizsgált körben izgalmas, további vitatéma lehetne *a közügy fogalmának az eddigi jogalkotási és alkotmánybíróági kísérleteknél pontosabb definiálása*, tekintettel arra is, hogy sem a Ptk.-nak a közéleti szereplők személyiségi jogának védelme körében rendelkező 2:44 §-ához kapcsolódóan, sem a magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvényből, sem a Mót. 4. §-ából (amely csupán a helyi közügy fogalmát fejti ki) nem kapunk teljes képet arról, hogy mi is lenne a közügy *pontos* és a legújabb társadalmi fejleményekhez is igazodó meghatározása.

Schanda Balázs:

A hívó embernek ugyanúgy helye van a közéletben és a társadalomban, mint minden más állampolgárnak. Meggyőződését nem adhatja le a ruhatárban. A vallási meggyőződés a közéleti-társadalmi elkötelezettséget is meghatározhatja. Az a megszólalót minősíti, ha vallási hovatartozásával kérkedik, azonban nem várhatjuk azt, hogy a közélet szereplői elhallgassák magatartásuk ihlető forrását.

³ Ld. bővebben: RIXER Ádám: Az előzetes hatásvizsgálatok jelentősége a vallási szféra szabályozásában. In: ERDÉLYI László (szerk.): *II. Egyházügyi, vallásszabadsági tudományos konferencia*. Budapest, Bol-dog Élet Alapítvány, 2014. 43–56.

⁴ Ld. bővebben: RIXER Ádám: A vallási szélsőségek tipológiája Magyarországon. *Vallástudományi Szem-le*, 2018/4. 15–30.

A vallási-lelkiismereti meggyőződés személyes döntés, ahogy nyilvános vállalása is az. Önmagában egy személy – akár egy közszereplő – vallása nem közügy, ugyanakkor a vallás társadalomformáló szerepe az.

Schweitzer Gábor:

Úgy érzem, van némi igazságtartalma annak a bon mot-nak, miszerint a vallás a leg-személyesebb közügyek közé tartozik. A társadalmi és közéleti diskurzusok egy része ugyanis szükségszerűen kapcsolódik a vallási – ezen keresztül akár az egyházi – szférához is, miként az állam és az egyházak közötti viszonyrendszer kialakítása szerencsés esetben szintén egymásra reflektáló társadalmi és közéleti térben zajlik. Nemcsak a hívők, akik jellemzően amúgy is tagjai a politikai közösségnek, hanem a hívők által létrehozott vallási közösségek is részesei a közéletnek. Véleményük nemcsak a vallási közösségeket érintő szakpolitikák kialakítása során nélkülözhetetlen, hiszen a vallási közösségek aktuális közéleti kérdések kapcsán is nem egy esetben hallatják hangjukat. Mindezek mellett a közéletnek létezik egy olyan területe, amelyet a vallási közösségeknek – illetve a vallási közösségek képviselőinek – egyfajta szükségszerű önkorlátozás jegyében célszerű elkerülniük. Ez a terület pedig nem más, mint a pártpolitika területe. Úgy vélem, hogy még a látszatát is el kell kerülni annak, hogy vallási közösségek, illetve a vallási közösségek képviselői egyik, vagy másik politikai párt mellett, vagy ellen foglalnak állást. Ennek a szükségszerű önkorlátozásnak a szabadság és függetlenség megőrzése mellett az a legkézenfekvőbb oka, hogy irreleváns – legalábbis annak kellene lennie – a szakrális tereket felkereső, vallási igényeiket kielégítő hívek pártpolitikai szimpátiája. Számukra a hitélet és a hitélet köré szerveződő tevékenységek együttes megélése jelentik a közös nevezőt, amiből következően a pártpolitikának a szakrális tereken kívül kell – kellene – maradnia. A hit összeköti a híveket, a pártpolitika viszont elválaszthatja őket egymástól. A szószékről elhangzó prédikációnak vagy a szónoki emelvényről elhangzó beszédnek ezt a körülményt célszerű lenne tükröznie. A pártpolitikai szimpátiának nem a szakrális térben, hanem a szavazófülke magányában van jelentősége. Elmúltak ugyanakkor azok az idők is, amikor a demokratikus intézmények újjáéledésének eufóriájában pártszínekben induló pap-képviselők is ültek a parlamentben.

Csink Lóránt:

Az ember lelkiismerete, Istenről vagy általában a természetfeletről vallott elképzelése, az élet céljáról szóló gondolatai a legszűkebb magánszférába tartoznak. Ugyanakkor ezek az elképzelések közvetlenül kihatnak a magatartására, véleményére, viselkedésére. Épp ezért a vallás nem korlátozódhat a privátszférára, szükségszerűen vonatkozik a társadalmi életre is. Ahogy a családi élet is magánügy, az ember családi státusa „látszik” az emberen, másképp szervezi programjait, befolyásolja a preferenciáját stb., ugyanúgy a hit, a vallás is kihat az ember egész személyiségére.

A valóban őszinte vallást nem lehet elrejtteni. Alkotmányos demokráciában nem is kell. Ha a vallásos embernek van helye a közéletben és a társadalomban, akkor a val-

lásnak is. Nem tartom demokratikusnak azokat az elképzeléseket, amelyek a vallásos gondolatokat eleve száműzni kívánják a közéleti diskurzusból.

Ettől független kérdés, hogy az államnak – a vallásszabadság egyéni alapjogából következően – vallási kérdésekben semlegesnek kell maradnia. Tiszteletben kell tartania, hogy polgárai vallásos meggyőződése eltérő. Az államnak tehát önmérsékletet kell tanúsítania, ha vallási kérdéseket tematizál a közéletben, viszont túrnie kell polgárai vallásos meggyőződésének megjelenését; ez utóbbit csak kivételesen erős indokból korlátozhatja.

2. A magyar Alaptörvény több helyen hivatkozik a 'keresztény kultúrára'. Mit jelent ez a gyakorlatban? Hogyan választható el kultúra és vallás?

Rixer Ádám:

Álláspontom szerint a jelenségkör teljesebb megértését egy háromelemű megközelítés jobban szolgálhatja: a keresztény kultúra és a vallás fogalmai mellé szükségesnek látnom a tanítványság kategóriájának beemelését is.

A *keresztény kultúra* keresztmetszetét a kereszténység lényegére (Isten üdvtervére) vonatkozó aktív vagy passzív tudások léte és ezek mintaadó átörökítése mellett az előbbiről részben levált és nagy terjedelmű hagyomány teszi ki, amely *például* ünnepekben, szépirodalmi adaptációkban, káromkodásokban (!), személynevekben, helynevekben, olykor nem feltétlenül bibliai alapú elképzelésekben és mindezek szétválaszthatatlan elegyében jelenik meg.

A második fogalom a *vallásé* (a vizsgált körben a keresztény vallásra szűkítve a *fogalmat*), amely már csak a szűkebben vett, transzcendensre irányuló világértelmezésekhez szorosan kapcsolódó egyéniesített elképzeléseket és vallási gyakorlatokat foglalja magában. Ez egy neutrális fogalom, amely az elkötelezettség, a hit mértékét nem jelöli meg, arra nem utal, azaz a lanyha, téves, szinkretista stb. gyakorlatokat, illetve elképzeléseket is magában foglalja. A – nem jogi – szakirodalomban a vallás-vallásosság számos esetben inkább pejoratív, hitbéli dolgok szempontjából csökkentértékűséget kifejező szavak, amelyek gyakran jelzős szerkezetekben jelennek meg: felszínes vallásosság, erőtlén vallásosság stb. szerkezetekben, utalva a külsőségekre figyelő, azokat magára öltő, de a kereszténység „erejét megtagadó” hagyománytiszteletre.

Végül a harmadik – általam szükségesnek vélt – elem a *tanítványság*, amelynek használata azért lehet indokolt, mert a Biblia mindösszesen háromszor említi a keresztény szót, míg annak teológiaiilag egyenértékű megfelelőjét, a tanítványt mintegy 300 alkalommal. A tanítvány szó világosan kifejezi a követő jelleget, az önkéntes igazodást, a tanítás gyakorlati megélését, annak az élet minden területére kiterjedő és intenzív voltát, valamint a tevékenység tartósságát, az önátadást stb.

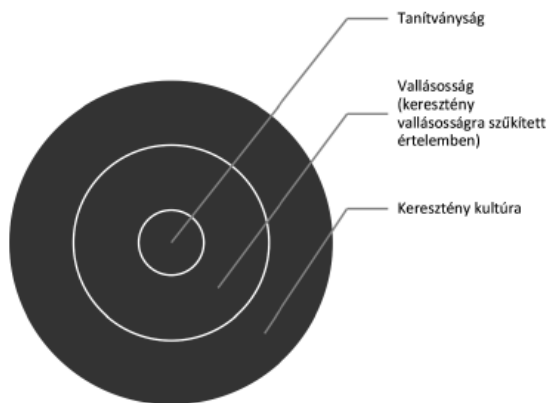
A *keresztény kultúra*, a *vallás* és a *tanítványság* egymáshoz való viszonya a legjobban talán azzal érzékeltethető, ha a közelgő karácsonyt használva párhuzamos példaként a karácsonyfadíszeket a keresztény kultúrával azonosítjuk, magát a karácsonyfát a vallásossággal, míg a karácsonyt (mint elvont ünnepet és mint megélt kapcsolati valóságot, egyszerre fennkölt és gyakorlati eszmét) a tanítványsággal. Másként: a csomagolás, a megjelenési forma és a lényeg hármassága ez. (Ld. az alábbi ábra.)

Hogy a keresztény kultúra és a vallásosság értelmezési tartományai külön-külön és együttesen sem képesek megragadni, ábrázolni a *teljes* valóságot a ‘valódi kereszténység’, azaz a tanítványság interpretációs mechanizmusai nélkül, azt – egy ma kurrens témát keresve – a homoszexualitáshoz való viszony is jól példázza (*a részleteket lásd a harmadik kérdésre adott válaszban*).

Kifejezetten tévedésnek gondolom továbbá azt a felvetést, hogy a keresztény ‘értékrend’ *tartósan* fennmaradhatna a keresztény világnézetéről (‘ideológiáról’) való leválását követően. Tény, hogy

a hatályos Alaptörvény is ebben az irányban mozdult el, a keresztény kultúrára történő hivatkozásai révén azt sugallva, hogy a csomagolás sérülésmentességének biztosításával lehetséges a ‘termék’ minőségének megóvása is. Azonban – feltételezve, hogy a keresztény kultúrára mint értékre, képviselendő és átörökítendő mintára is tekintünk – „a megjobbításnak, az igazságban való nevelésnek” (1Tim 3,16) csak a „teljes írás” és az arra épülő élet lehet a forrása – a hagyomány vagy bármilyen más gyorsan kiüresedik, erőtlenné válik, s hamar megfélemez az okokról, melyek az elődöket kialakítására készítették.

Összefoglaló jelleggel is kijelenthető, hogy a fogalmilag neutrális természetű vallásosság és a kereszténységet „csak nyomokban tartalmazó” keresztény kultúra mellett a lelki és társadalmi valóság teljes(ebb) értelmezéséhez egy harmadik elem, a tanítványság eleme (megközelítése) is szükséges.

Schanda Balázs:

Minden kultúra vallási hagyományban gyökerezik. Magyarország történelmét meghatározza a keresztény kultúrkörhöz történő csatlakozása – sőt, az államalapítás maga e csatlakozás eredménye. Ennek elismerése sem a történelemben, sem a jelenben nem jelentett és nem jelent vallási kizárólagosságot. Az Alaptörvény keresztény kultúra mellett – Magyarország keresztény kultúrája mellett – köteleződik el, nem a keresztény vallás mellett. Kultúránk gyökerei vallási gyökerek, azonban az Alaptörvény nem e vallási gyökereket védi, hanem annak gyümölcseit.

Schweitzer Gábor:

A „keresztény kultúra” két összefüggésben is előkerül az Alaptörvényben. Amíg az R) cikk (4) bekezdését az Alaptörvény hetedik módosítása iktatta be – „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.” –, addig a XVI. cikk (1) bekezdésének hatályos szövegét az

Alaptörvény kilencedik módosítása állapította meg: „[...] Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.”

Az alkotmányozó kevés támpontot nyújtott a keresztény kultúra alkotmányos jelentését illetően. Az R) cikk (4) bekezdésének hatályos szövege az Alaptörvény hetedik módosításáról szóló T/332 számú törvényjavaslathoz az Országgyűlés Törvényalkotási bizottsága kormánypárti tagjai részéről kezdeményezett módosító javaslat alapján született meg. A javaslatához fűzött indokolás lényegében adós maradt a keresztény kultúra alkotmányos jelentésének magyarázatával, miközben a hangsúlyokat a külső dimenziókra helyezte:

„Európában jelenleg olyan folyamatok zajlanak, amelynek eredményeképpen Európa hagyományos kulturális arculata átalakulhat. Keresztény kultúra nélkül nincs Európa és nincs Magyarország. A keresztény kultúra olyan egyetemes érték, amelynek megőrzése kiemelten fontos, ezért szükséges az állam védelmező szerepének az Alaptörvény rendelkezései között történő szerepeltetése.”⁵

A védelem fogalmilag a fenyegetettséget feltételezi – rögzítette a szakirodalom.⁶ A keresztény kultúra alkotmányos tartalma mindazonáltal bizonytalan, miként nem látható, hogy milyen konkrét formában valósítható meg Magyarország keresztény kultúrájának állami szervek általi védelme. További kérdésként merülhet fel, hogy a vallási gyökerekkel és értékekkel rendelkező keresztény kultúra – hiszen a kereszténység vallási dimenziói nélkül aligha értelmezhető a keresztény kultúra – védelme milyen következményeket von maga után a nem keresztény – akár vallási, akár szekuláris – kultúrkörben élő lakosság és (vallási) közösségek számára. Attól sem lehet elvonatkoztatni, hogy Magyarország nemzeti kultúráját, az itt élő lakosság értékrendjét, hagyományait nemcsak keresztény, hanem attól eltérő vallási és kulturális hatások is alakították. Vajon nem tartoznak Magyarország nemzeti kultúrájához a magyar nyelv sok évszázados múltra visszatekintő török és jiddis eredetű jövevényszavai? Vajon kiebrudalható a hazai gasztronómiából, illetve adandó alkalommal nem részesülhet védelemben a pita, a falafel, a thai csirke, a pekingi kacsa, avagy desszertként a flódni csak ezért, mert az eredeti recept nem keresztény kultúrkörből származott? Vajon mindenki tisztában van azzal, hogy az „érti a csíziót” mondás egy zsidó vallási-rituális előírásig, a circumcisióig vezethető vissza? Vajon nem részei a nemzeti kultúrának a „pogány” gyökerekig visszanyúló római számok, vagy az iszlám közvetítésével a középkori Európába, így Magyarországra is eljutó arab számok? Vajon nem védendők a kalendárium római eredetű hónap elnevezései? Magyarország nemzeti kultúrája sokat

⁵ Javaslat módosítási szándék megfogalmazásához a Törvényalkotási bizottság számára a Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/332. számú törvényjavaslathoz https://www.parlament.hu/documents/129291/1630310/T332_1/e545dfa6-12e9-47ce-d6f3-101f48438f05

⁶ SCHANDA Balázs: Vallásszabadság, közjó, keresztény kultúra. Szempontok új (rég)i alapok kereséséhez. *Acta Humana*, 2021/3. 176.

merített a történelem folyamán a kereszténységből, még akkor is, ha a szakrális eredet azóta laikus jelentést is kapott (pl. keresztnév, újév stb.), de az ápolandó és védendő magyar nemzeti kultúra más forrásokból is gyarapodott és gyarapszik.

Az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdésének hatályos szövegéhez fűzött indokolás talán még a fentiekhez képest is kevesebb támpontot nyújtott a keresztény kultúra, illetve a keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelés alkotmányos jelentését és értelmezését illetően.

„A Javaslat [...] biztosítja a gyermekek számára Magyarország alkotmányos identitásán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést, egyértelmű alapokat teremtve ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék valamennyi tagja Magyarország magyar identitását, szuverenitását, a kereszténység nemzetmegtartó szerepét megismerhesse és megóvhassa.”⁷

Ám a XVI. cikk (1) bekezdése kapcsán további kérdések is felmerülhetnek. Vajon mennyiben szükséges Magyarországnak – vagyis a magyar államnak – biztosítania a keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelést? Annak idején a 4/1993 (II. 12.) AB határozat az állam és az egyház elválasztásával összefüggésben arra mutatott rá, hogy miközben az állami iskola egyetlen vallás mellett sem lehet elkötelezett, az államnak – noha nem köteles ilyen típusú iskola fenntartására – biztosítania kell az egyházi iskolák létrejöttének jogi lehetőségét. Ebben az értelemben tehát a magyar államnak ma is biztosítania kell a vallási értelemben elkötelezett oktatási intézmények létrejöttének lehetőségét. A keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelésben azonban az állam által fenntartott oktatási intézmények – a nem kizárólag a keresztény felekezetekre szorítkozó hittan oktatáson kívül – már nem működhetnek közre. Ennek legalább két oka is van. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény – 2013. évi CXXXIII. törvény által – 3. § (3) bekezdésének szövege kifejezetten rögzíti az állami és települési-önkormányzati nevelési-oktatási intézményekben a vallási, világnézeti információk sokoldalú, tárgyilagos közvetítését. A másik ok a szülőben rejlik, hiszen az Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdése arról rendelkezik, hogy a szülőknek van joguk megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést. Márpedig ez a jogosultság a kiskorú gyermek vallási, világnézeti nevelésére is vonatkozik. Az állami iskolát választó szülők egy része bizonyosan nem azért választotta ezt az iskolatípust, hogy gyermeke keresztény kultúrán alapuló értékrend szerinti nevelésben részesüljön, hiszen ebben az esetben feltehetően egyházi iskolába íratta volna be gyermekét.

⁷ T/13647. számú törvényjavaslat Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításáról. <https://www.parlament.hu/irom41/13647/13647.pdf>

Csink Lóránt:

Egy alkotmánynak fontos feladata a társadalom alapvető elveit rögzíteni. Az alkotmány meghatározza az ország identitását, utal történelmére, kifejezi a folytonosságot vagy éppen annak megszakadását. Az alkotmányok nem légtüres térben működnek, hanem kapcsolódnak a társadalom más alapegységeihez, így például a kultúrához.

Az Alaptörvény különösen is fontosnak tartja a kultúrára, a keresztény kultúrára történő utalást, sőt kifejezetten erős értékválasztás figyelhető meg, mind a Nemzeti Hitvallásban, mind a becikkelyezett rendelkezésekben.

Kérdés ugyanakkor, hogy mindennek milyen gyakorlati jelentősége van. A Nemzeti Hitvallás kereszténységre utaló „büszkék vagyunk” és „elismerjük” kezdetű szövegrészei véleményem szerint az alkotmányt hivatottak társadalmi kontextusba helyezni, de csupán történelmileg emeli ki a kereszténységet, egyébként nem emeli a keresztény vallást más vallások fölé. A keresztény kultúra védelme államcélként jelenik meg. Legérdekesebb kérdés, hogy a gyermekek keresztény kultúra alapján történő nevelésének biztosítása korlátozza-e a szülők neveléshez való jogát. Álláspontom szerint a gyakorlatban biztosan nem: a szülők nem kötelezhetők keresztény szellemiségben nevelni gyermekeiket.

A keresztény kultúra és vallás közti választóvonal, hogy van-e szükség lelkiismereti meggyőződésre az adott magatartás tanúsítására. Köznapi példával: ha egy buddhista megy egy kolostorba, célja a vallásos tisztelet (imádat) kifejezése. Turistaként egy keresztény is bemehet buddhista templomba, értékelheti kulturális nagyságát, de nem ad vallásos tiszteletet.

Hasonló a helyzet a keresztény kultúrával. Művészeti alkotásokként, népszokásokként az állam elismerhet és védhet jelenségeket, de nem követelheti meg azok vallásos tiszteletét.

3. Magyarország keresztény ország? A társadalom vallásossága vagy az ország hagyományai, kultúrája alapján kell-e ezt megítélni?

Rixer Ádám:

A kérdésre van egy normaalapú és egy gyakorlati válaszlehetőség is. Az elsőhöz kapcsolódó tény, hogy egy szekuláris, de erős vallási hagyományokkal is rendelkező államban a főbb társadalmi normatípusok (pl. Magyarországon a jog, a közérköcs, a keresztény vallás) jobb esetben valamifajta szinkronitásban élnek egymással. Amint az adott vallás valamely tanítása (gyakorlata) egyértelmű ellentmondásba (konfliktusba) kerül a másik kettővel, úgy a vizsgált ország keresztény jellegét mutathatja az is, hogy a vita során felvetett vallásos nézet kisebbségbe szorul-e.

Konkrét példát keresve: a nyolcvanas években a büntetőjogi megítélés, a közérköcs (amely a polgári értékek mélyszerkezetileg kontinuos jelenlétének és a diffúz, teátrális szocialista erkölcsnek valamifajta keveredése), valamint az akkor is létező vallási megítélés egymással többé-kevésbé azonos álláspontot fejezett ki, *kimondva-kimondatlanul*, de egymást is erősítő formában – a homoszexualitás kapcsán. Azóta divergens folyamatok fejlődése figyelhető meg (e vonatkozásban legalábbis bizonyo-

san), s kérdés, hogy hol lehet ennek a folyamatnak a vége, ugyanis az általánosan elítélt magatartásból így lett nyilvánosan képviselt, majd kívánatos, sőt, némely vonatkozásban minden más mintával szemben elsőbbségre törekvő 'érték'. S ezek a változások sok esetben még a vallási világba is 'beették magukat', nem utolsósorban a vallási szférában is általános (!) Bibliaismeret-hiány miatt. Jól látható, hogy a magukat vallásosnak tartó emberek egy jelentős hányada is előítéletes, türelmetlen és ösdi, végső soron szeretetlen 'hagyománynak' gondolja a homoszexualitás bűnként kezelését, tekintve, hogy nem ismeri a 3Móz 18,22; a Róm 1,24–28, illetve az 1Kor 6,9 tartalmát.

Általánosságban is igaz, s a feltett kérdéssel is szorosan összefügg, hogy a sokszínűség (bármit is jelentsen ez) elfogadásáról és védelméről az elmúlt években fokozatosan áttevődik a hangsúly a sokszínűség permanens bővítésének igényére, egyúttal az alapjogiasítási igények intenzívebbé válása is megfigyelhető számos olyan kérdésben, amely hagyományosan a valláserkölc és egyúttal a jogi szabályozás homlokerébe is tartozik.

A *gyakorlati válasz* részben tényeket rögzít, részben pedig *mértékadó véleményeket*. Tény, hogy a '60-as, '70-es évek vallási visszaesése (Magyarországon a '30-as évekhez képest nyolcadára csökkent a rendszeresen templomba járók száma)⁸ egyrészt a modernizáció általános tünete, másrészt az állampárt egyházpolitikájának közvetlen következménye. A vallásosság mértékének újbóli hazai növekedése már a '70-es években elindul és a rendszerváltozás táján gyorsulva növekszik (párhuzamosan a vallásukat gyakorlók életkorának lassú csökkenésével, azaz 'megfiatalodásával'), majd pedig a vallásosság két irányba ágazik el: az egyházas vallásosság enyhe csökkenése, illetve a „maguk módján” vallásos személyek csoportjának enyhe számbeli növekedése figyelhető meg.⁹ A „plató” 2000 körül jön el: a vallási telítődés jelei figyelhetők meg a „vallási piacon”; a rendszerváltozás környékén, illetve azt követően megjelenő vallási irányzatok és külföldi „térítő” újdonságának varázsa csökken, illetve a hagyományos egyházak újjászervezésének első lendülete is kifulladás. 2012-ben Magyarországon a felnőtt népesség körében a magukat nagyon vallásosnak mondók aránya 7,8%, a valamennyire vallásosaké pedig 28,4%.¹⁰ Az egyházas vallásosság körében a már említett visszaesés elsősorban a hagyományos egyházakat (különösen a katolikus egyházat) érintette az elmúlt évtizedekben, a kisebb egyházak stagnálása, illetve szerény növekedése mellett.

A csökkenéssel összefüggésben bátran idézhetjük Gyökössyt, aki szerint

„Itt a történelmi egyházaktól fordulnak el az emberek, az intézménytől, a me-revségtől, a dogmáktól, de a hittől nem. Hallatlan szomjúságot, hitbeli szom-júságot érzek. És talán ez okozza, hogy Magyarországon, úgy tudom, ötven és

⁸ HAVASI Virág: Vallási körkép – A vallásosság alakulása itthon és külföldön. In: SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina (szerk.): *A történelmi egyházak – modern társadalom*. Budapest, L. Harmattan, 2018. 5.; illetve TOMKA Miklós: *Vallás és társadalom Magyarországon*. Budapest–Piliscsaba, Loisir, 2006.

⁹ TOMKA i. m. 22.

¹⁰ HAVASI i. m. 21.

hatvan közötti ún. miniegyház van bejegyezve, amelyek tulajdonképpen azt kísérlik meg pótolni, amit a történelmi egyházak elfelejtettek, például a közösséget. Nálunk a nagy templomok közönsége olyan, mint egy operai vagy színházi közönség, ahol nem illik a szomszédot megszólítani. Ez képtelenség volt az ősegyházban, ott együtt voltak, egy nagy család. Ezekben a kis közösségekben összeülnek és együtt imádkoznak, együtt könyörögnek, mondhatnám, hogy előlről kezdik a keresztyénséget. [...] Túlságosan instituálódunk, túlságosan rutinná váltunk és azt gondoljuk, hogy egy mise, vagy egy istentisztelet ámen-je után vége van az istentiszteletnek. Dehogy! Én az ifjú papi generációnak nem tudom eléggé nyüzszíteni, sikítani, kiabálni, hogy ezt tegyék: tegyék személyessé a kapcsolatot a híveikkel.”¹¹

A feltett kérdésre összességében egyfelől az a válasz adható, hogy Magyarország – legalábbis trendszerűen – egyre kevésbé keresztyén ország, másfelől pedig vannak jelei az ellentétes irányú változás lehetőségének is. A teljesség igénye nélkül (állami és nem állami aktorok tevékenységét itt nem megkülönböztetve): az üldözött keresztyének támogatása, a határon túli magyarok körében a vallás, mint megtartó erő (hangsúlyos identitás-elem) tudatos erősítése, a hittan bevezetése, új (részben keresztyén) vallási jelenségek megjelenése (pl. fesztivalizáció)¹², illetve egyes vallási csoportok (tipikusan kiségyházak) létszámának növekedése, továbbá a válságok (gazdasági, migrációs, COVID) nyomán egyes globális folyamatok lassulása vagy részleges visszafordulása is szolgálhatja a vallási ‘éledést’.

Schanda Balázs:

A „keresztyén ország” fogalma nem jogi fogalom. A társadalom többsége magát keresztyének vallja, ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok szerint a vallásosság szintje nem mondható magasnak, az elkötelezett, tudatos hívők kisebbségben vannak a magukat keresztyének vallók között is. Ugyanez áll a polgárok életvezetésére is: a többség nem törekszik arra, hogy következetesen kövesse egyháza erkölcsi tanítását. Ugyanakkor az ország hagyományait, kultúráját vitathatatlanul a keresztyénség határozza meg. Így például a karácsony szinte mindenki számára ünnepi alkalom, akkor is, ha a többség az ünnep eredeti, vallási tartalmát talán nem is tudná szabatosan megfogalmazni, vagy esetleg kifejezetten elutasítja az ünnep vallási üzenetét. Más vallási hagyomány ilyen társadalomalakító szerepre nem tett szert. Az ősmagyar, pogány hagyomány szerepe sem hagyható figyelmen kívül (háromszor annyi közterület viseli Árpád nevét, mint Szent Istvánét), ahogy a zsidóság hozzájárulása nélkül sem tudnánk elképzelni mai kultúránkat, és a szekuláris-antiklerikális hagyomány is megjelent a felvilágoso-

¹¹ HORTOBÁGYI Zoltán: Papság, neurózis, vallási közösség. Beszélgetés Gyökössy Endre teológussal. *Magyar Szemle*, 1995/8. 841. http://www.magyszemle.hu/cikk/harom_iinterju_aduna_tv_esti_kerdes_cimu_musorabol (2021. 01. 17.)

¹² Az új vallási jelenségek kérdésköréhez lásd még: RIXER Ádám: Az új vallási közösségek létrejöttének magyarországi okai a XXI. század elején. *Vallástudományi Szemle*, 2021/1. 30-67.

dás nyomán. E szempontok a kereszténység meghatározó szerepét nem kérdőjelezi meg (kereszténység nélkül a keresztényellenesség sem értelmezhető).

Schweitzer Gábor:

A felmerült kérdésekre a magyar állam és a magyar társadalom vonatkozásában kísérem meg a válaszadást.

Magyarország szekularizált állam. Ezt nem én állítom, hanem a Magyarország Alaptörvényéről szóló T/2627. számú törvényjavaslat részletes indokolása, amely nemcsak a szekularizált államra, hanem az állam világnézeti semlegességére is hivatkozott:

„A Javaslat rögzíti azt, hogy mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ehhez kapcsolódóan fogalmazza meg a Javaslat az állam és az egyház különállásának elvét, amely amellett, hogy a szekularizált állam működésének egyik alapelve, a vallásszabadság egyik garanciájának is tekinthető. A Javaslat azonban kifejezésre juttatja azt is, hogy az állam világnézeti semlegessége nem jelent egyúttal társadalmi közömbösséget is, hanem a társadalmilag közösségi célok érdekében az állam együttműködik az egyházakkal.”¹³

A helyzet paradoxnak tűnhetett, hiszen az Alaptörvény szellemisége egyáltalán nem azonosítható a szekularizált állam és a világnézeti semleges állam ideájával. Úgy vélem, hogy az Alaptörvény – különösen az R) cikk (4) bekezdését érintő hetedik módosítás, valamint a XVI. cikk (1) bekezdését érintő kilencedik módosítás óta – eltávolodott az állam vallási és világnézeti semlegességének rendszerváltás időszakában még széles körben elfogadott – alkotmánybírói határozatok által is alátámasztott – gondolatától.

De vajon miként értendő a „keresztény” jelző a „keresztény Magyarország” szóösszetételben? Mennyiben keresztény állam Magyarország? A politikai kontextust elvetném, mert a politikai értelemben vett kereszténységhez a múltban (a 19. század utolsó évtizedeitől a második világháború végéig) kirekesztő törekvések is ráakódtak, így ez mára teljességgel vállalhatatlan lenne. Kulturális értelemben sem tartanám szerencsésnek, ha Magyarország keresztény államként identifikálná önmagát a magyar társadalom keresztény, vagy zsidó-keresztény gyökerű kulturális beágyazottsága, hagyományai és értékei dacára sem, hiszen – miként erre a fentiekben igyekeztem rámutatni – az Alaptörvény által is nevesített „nemzeti kultúrának” a kereszténység mellett további forrásvidékei voltak, illetve vannak. Vajon mennyiben tűnik helytállónak vallási értelemben a „keresztény Magyarország” kifejezés? Ennek megválaszolásához a népszámlálási adatok, továbbá a társadalom vallásosságát felmérő vallástudományi kutatások eredményei nyújthatnak támpontokat. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás során fakultatív jelleggel arra a kérdésre válaszolhattak a megkérdezettek, hogy mely vallási

¹³ T/2627. Magyarország Alaptörvénye (2011. március 14.). <https://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf>

közösséghez, illetve felekezethez tartozónak érzik magukat. A megkérdezettek 18,2%-a nem tartozott vallási közösséghez, illetve felekezethez, további 27,2%-a viszont nem válaszolt erre a kérdésre. Összességében tehát a magyar társadalom 45,4%-a esetében nem állnak rendelkezésre érdemi információk az esetleges vallási affiliációt illetően.¹⁴ Ez az arányszám viszont már önmagában kétséggé teheti, hogy beszélhetünk-e egyáltalán vallási értelemben markánsan elkötelezett magyar társadalomról. A vallási, felekezeti kötődésből ugyanakkor önmagában még nem következtethetünk a vallásosság intenzitására. A magyar társadalom vallásosságát a vallástudományi, vallásszociológiai kutatások vizsgálták. Egy igen széles mintavétel alapján 2017 őszén lefolytatott kérdőíves kutatás a megkérdezettek vallásosságát is mérni kívánta. A megkérdezettek a Tomka Miklós vallásszociológus által korábban kidolgozott ötfokozatú skála – 1. vallásos vagyok, az egyházam tanítását követem, 2. vallásos vagyok a magam módján, 3. nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e, vagy sem, 4. nem vagyok vallásos, 5. nem tudja, nem válaszol – alapján válaszolhattak a vallásosság intenzitására irányuló kérdésre. A megkérdezettek 15,7%-a egyházasan vallásosnak, 51,9%-a viszont a maga módján tartotta vallásosnak önmagát, a válaszadók további 27,1%-a pedig nem tartotta magát vallásosnak. Ezek az adatok nagyságrendileg megegyeztek a korábbi években folytatott hasonló kutatások eredményeivel.¹⁵ Úgy vélem, az egyházas értelemben vallásosok alacsony, a vallás individuális jellegének erősödését jelző maguk módján vallásosok magas aránya egyaránt üzenetértékű lehet az érintett egyházak, de az állam számára is. A maguk mércéje szerint vallásosok feltehetően nem is mindenben felelnének meg saját vallásuk, illetve az adott vallás mellé rendelt egyház, vagy felekezet vallásos hívekkel szemben támasztott elvárásainak. Ezen jelzés értékű adatokra is figyelemmel jelenleg aligha beszélhetünk megalapozottan vallási, illetve egyházi értelemben mélyen elkötelezett Magyarországról, illetve magyar társadalomról.

Csink Lóránt:

A keresztyén (protestáns transliterációban: keresztyén) szó eredeti jelentése krisztusi, Krisztushoz hasonló. Bibliai értelemben nem az keresztyén, aki bizonyos elveket, erkölcsi, etikai normákat elfogad, nem is az, aki valamelyik keresztyén felekezet tagja (pl. meg van keresztyelve vagy szerepel az egyház névjegyzékében), hanem az, aki életét, döntéseit Jézushoz és az ígérezettséghez kívánja igazítani. Statisztikák nem állnak rendelkezésemre, de úgy gondolom, ezrelékekben mérhető, akik a szónak ebben az értelmében keresztyények.

Ennél nagyobb, de még mindig csak a társadalom töredéke, akik magukat keresztyénynek vallják, és viszonylagos rendszerességgel templomba járnak, részt vesznek szertartásokban. Magyarországot ezen adatok alapján aligha lehet vallásosnak tekinteni.

¹⁴ 2011. évi népszámlálás. 10. Vallás, felekezet. Összeállította: Csordás Gábor. Budapest, KSH, 2014. 27.

¹⁵ GYORGYOVICH Miklós – KOLLÁR Dávid: A vallásosság legfontosabb számai Magyarországon. In: GYORGYOVICH Miklós (szerk.): *Vallásosság Magyarországon. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest, Századvég, 2020. 50–51.

Magyarország keresztény kultúrája egészen más kérdés. Aligha vitatható módon az ország világi hagyományai zömének keresztény gyökere van: a karácsonyt és a húsvétot az is megünnepli, aki a keresztény vallást nem követi. A nemzeti himnuszt, mint eredetileg Istenhez szóló fohászt az is elénekli, aki egyébként nem a Mindenhatótól várja az ország megmaradását. Az ország címerében a kereszt világi tartalmat nyert.

Kulturális értelemben tehát Magyarország keresztény. Sőt, a keresztény kultúrának – ez idő szerint – nincs alternatívája. Más vallás nem gyökerezett meg, illetve terjedt el hasonló mértékben. Egyedül a szekuláris, ateista kultúra jönne számításba, ennek azonban Magyarországon nincs olyan történelmi hagyománya, hogy „versenyképes” legyen a keresztény kultúrával.

Nehéz kérdés az, hogy keresztény hit nélkül fennmaradhat-e keresztény etika és kultúra. Az előbbi biztosan nem; a Tízparancsolat világi törvényekben is elismert parancsait, mint a „ne ölj”, és „ne lopj” nem tudjuk megtartani, ha nem azzal kezdjük, hogy „én vagyok az Úr, a te Istened”. Keresztény kultúra azonban fennmaradhat valóságosság nélkül is, de akkor a jelentése, jelképrendszere átalakul – ahogy azt Magyarország esetében láthatjuk is.

4. Az Alkotmánybíróság a közelmúltban két döntést is hozott arról, hogy vallási szimbólumok a gúny tárgyai lehetnek-e. Az egyházaknak ugyanúgy kell túrni a kritikát, mint másnak vagy kevésbé vagy éppen hogy fokozottabban?

Rixer Ádám:

Nyilván egyedileg kell megvizsgálni a kritika jellegét, irányát, olykor annak valóság-tartalmát, tényleges vagy lehetséges hatását, ha egyáltalán indokoltnak látszik az azzal való foglalkozás. A jogi természetű védelem indokolt, de ha a kérdés arra irányul, hogy indokolt-e a *további* többletvédelem más entitásokhoz képest, akkor a válasz határozott nem. A meglévő polgári jogi, büntetőjogi, alkotmányjogi intézmények ugyanis elegendő védelmet biztosítanak. Nehéz vonalat húzni például az adott vallást érintő megjegyzés és az ahhoz tartozó személyekre közvetlenül irányuló beszéd, vagy éppen a maró gúny és a gyűlöletbeszéd között, s az ilyesfajta határmegvonások tankönyvi jellegű katalógizálása ehelyütt nem is lehetséges.¹⁶

A két határozat (7/2021. (II. 19.) AB határozat és 6/2021. (II. 19.) AB határozat) hozzájárul(hat) a határok pontosításához, ha úgy tetszik: a finomhangoláshoz, miközben jól látható az is, hogy az érvelés az ‘átlagosnál’ is esetlegesebb. Az első ügyben az AB a közügyek vitatása körében megengedhetőnek tartotta az erőteljes kritikát (s ennek körében akár vallási jelképek felhasználását), amennyiben a kritika tárgya (adott esetben képmutatónak tekintett politikusok és azok tevékenysége) kellőképpen konkrét (és jól elválasztható a konkrét vallás, a hitelvek és a hívek közvetlen kritikájától, illetve a kritika nem éri el az indokolatlanul és szükségtelenül bántó jellegét és mértéket,

¹⁶ A jogi típusú határmegvonások jó összefoglalásaként lásd: Robert A. KAHN: Offensive symbols and hate speech law: Where to draw the line? An American perspective. In: András KOLTAY (ed.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 441–457.

azaz kifejezőmódjában nem minősül indokolatlanul bántónak), míg a másodikban a ‘mérleg’ a másik irányba billent el, amennyiben az AB álláspontja szerint a kritika (a performansz) kellőképpen zavaros volt ahhoz, hogy ne lehessen megállapítani, hogy pontosan mit is jelent, mely közügyet és pontosan mi módon érint, ki vagy mi ellen is irányul (az abortusztábléta ostyaként való megjelenítése nem jelent ugyanis világos állásfoglalást valamely közügyben), s így alapvetően az adott vallás gyakorlatait állította pellengérré – szükségtelenül bántó formában téve ezt. A döntéseket értelmezve az olvasónak az a benyomása támad(hat), hogy ugyanazon, valóban tartható álláspontot kifejező érvrendszer alkalmazásával homlokegyenest ellentétes döntések is születhetnek volna – mindkét ügyben.

A jogi típusú határvonalak időnkénti ‘átrajzolódásának’ ténye mellett fontos annak az elfogadása is, hogy például a *Charlie Hebdo* ügy nem csak jogi kérdés, sokkal inkább azt mutatja, hogy a súlyos tiszteletlenségre reagáló, vallási türelmetlenségből eredő erőszak, majd pedig egyes szereplők utóbbira adott arrogáns válaszai milyen eskalációhoz vezethetnek, különösen, ha a jog – a szabadság abszolutizálása mellett, elveszítve preventív, befolyásoló szerepét és az egyéb társadalmi normákkal való egészséges kapcsolatát – csak akkor avatkozik be, ha már vér folyik.

Mindenképpen tévedés lenne azonban a fenti kérdésre egy elsődlegesen jogi természetű választ adni. Egy keresztény egyénnek vagy csoportnak arra nézve, hogy reagál-e, s ha igen, mi módon valamely kritikára, elsősorban bibliai alapokon álló válaszokat kell adnia (amibe persze az esetek túlnyomó többségében beletartozik a jogszabályok betartása is...). Világos sarokpontok jelzik ugyanis, hogy egy keresztény mit nem tesz a másoknak címzett kritika körében (sem),¹⁷ hogy jobb esetben hogyan reagál a kritikára,¹⁸ illetve, hogy az alázat léte e vonatkozásban sem azonos az ostobasággal.¹⁹

Schanda Balázs:

A jog és a jó ízlés határai nem mindig esnek egybe. A vallási közösségek és vezetőik a közbeszéd résztvevői, ekként nem esnek sajátos megítélés alá. Ugyanakkor a vallási jelképek – a hívő számára szent dolgok – megsértése olyanokat – akár egyszerű hívőket – is érinthet, akik nem közszereplők és nem részesei a közügyekről folytatott vitáknak. Nem elfogadható módja a vitáknak, ha az mások máltóságát is sérti.

Évszázadokon át a káromkodást, a klasszikus értelemben vett istenkáromlást büntették, sőt bizonyos esetekben nagyon súlyos büntetés járt érte. A korabeli törvények tulajdonképpen magát Istent védték. A *Csemege-kódex* még tartalmazta az istenkáromlást, ám csak akkor büntette, ha közbotrányt okozott. A mai jog már nem Istent védi, hanem az embert, adott esetben egy vallási közösség tagjainak a méltóságát: ha egy hívő ember hitét sértjük, azzal az emberi méltóságát sértjük. Ennél is súlyosabb, ha egy vallási közösség ellen gyűlöletre uszít valaki, hiszen a verbális gyűlölet kifejezése már a fizikai erőszak előkészítése.

¹⁷ Péld 26,19 vagy éppen Jak 3,5–6.

¹⁸ Luk 6,29; Róm 12,18; Ef 4,31.

¹⁹ Mt 10,16.

Magyarország Alaptörvénye IX. cikkének (1) bekezdése kimondja, hogy „mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához”. Az (5) bekezdés ehhez hozzáteszi, hogy „a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére”. Egy vallási közösség tagja a súlyosan bántó kifejezésmóddal kapcsolatban jogorvoslatért folyamodhat. Vallási tisztelet tárgyának meggyalázása esetén szabálysértési feljelentéssel élhet, vagy keresetet nyújthat be személyiségi jogainak megsértése miatt.

A HVG-címlap karikatúra az Alkotmánybíróság szerint nem a katolikusokat vagy a keresztényeket célozta meg, hanem a politikusokat, akik közéleti jelenlétükkel vállalják, hogy eltűrik az átlagnál sokszor erősebb kritikát. Ezt a címlapot úgy is lehetett értelmezni, mint ami szembesíti a közéleti szereplőket az általuk is fontosnak tartott keresztény üzenettel. Ebben az esetben a vallási tartalom csak hordozó volt. A bíróság úgy értékelte ezt az esetet, hogy a keresztényeket, a katolikusokat nem érte sérelem, azért sem, mert a festmény átalakított szereplői nem megbotránkoztató formában szerepeltek a címlapon. Ám ha valakinek nem a vallásosságát, hanem a vallását támadják, az már lehet jogi kérdés, hiszen ez érint másokat is, mindazokat, akik az adott vallást követik.

A bíróság feladata eldönteni, hogy a közlés öncélú, megalázó, gyalázkodó volt-e. Ha igen, akkor már nem terjed ki rá a szólásszabadság védelme. Egy közösség nem csak akkor érezheti magát sértve, ha ő van a célkeresztben. A vallási jelképek bírálatának kérdéskörét a *Charlie Hebdo* szerkesztősége ellen elkövetett 2015-ös párizsi terrortámadás hozta a felszínre. Fontos leszögezni, hogy az erőszakos fellépés mindig elfogadhatatlan, az elkövetőket semmilyen módon és indokkal nem lehet felmenteni. A másik ember vallásának megsértését ugyanakkor egy kultúremléknek kerülnie kell, nem helyes, ha valaki üzenetének hordozó elemeként vallási jelképeket, tartalmakat használ. Figyelembe kell venni, hogy mi az, amivel már megsérthetem a másik ember – és akár egy egész közösség – méltóságát.

A nemzedékek között is tapasztalhatunk különbségeket. Érdekes megfigyelni ebből a szempontból a káromkodásokat. Amikor a nyolcvanas években sorkatona voltam, a katonák az indulat kifejezésére még klasszikus értelemben vett káromkodásokat használtak, vagyis elsősorban Isten és a szent dolgok kerültek elő. Manapság az utcán inkább trágársággal találkozunk, aminek már nincs köze a régi típusú káromkodáshoz. Persze kérdés, hogy ez a változás – ha így áll – valóban jó-e, vagy inkább a társadalom elvallástalanodásának a jele.

Ahhoz, hogy egy világi jellegű lap a karácsonyi számában egy keresztény ábrázolást vegyen elő, az is kell, hogy érdemesnek tartsa ezt a jelképet az átértelmezésre. Azért teheti ezt meg, mert biztos abban, hogy az üzenetét érteni fogja a közvélemény, azért, mert tudja, mi az a betlehemi. Pár éve Strasbourgban jártam, ahol a téren a karácsonyfa alatt kerti törpék álldogáltak. Ez esetben az eredeti, keresztény jelentés teljesen elveszett, valami cukiságot tettek oda, ami nem sért senkit, ami nyomokban sem tartalmaz vallásosságot.

Mindenkinek máshol van az ingerküszöbe, ahogy említettem, ebben lehetnek szubjektív elemek. A jog ezt igyekszik objektív, külső mérce szerint megítélni, ám önmagában nem baj, ha egy közlésnek van szakrális eleme, vagyis nem szabad a kereszténységet vagy általában a vallási vonatkozású képeket, tartalmakat tabusítani.

Az Egyház vezetőinek sok esetben kötelességük állást foglalni valamely társadalmi kérdésben, az általuk képviselt álláspontot pedig lehet vitatni. Ám nem mindegy, hogy miként teszi ezt valaki. A túlzás lehet legitim megnyilvánulási forma, hiszen minden vélemény képviselője szeretné az üzenetét hatékonyan eljuttatni az érintettekhez. De ennek során nem sérthetők meg olyanokat, akik nem vesznek részt az adott vitában. Extrém példával élve: ha valaki nem ért egyet egy püspök közéleti vitában megfogalmazott álláspontjával, a véleményét nem fejezheti ki olyan módon, hogy meggyalázza a templom előtt álló Szűz Mária-szobrot. Nemcsak arról van szó, hogy a vita maga nem érinti a vallási tisztelet tárgyát, hanem arról is, hogy a szobor vagy mondjuk egy út menti feszület bepiszkítása olyanokat is sért, akik az adott közéleti vitában egyáltalán nem vettek részt. A vallási tisztelet tárgyának meggyalázása egyébként a templomban történő botrányokozáshoz hasonlóan szabálysértés, az adott ügyekben azonban ez a kérdés nem merült fel. A véleménynyilvánítás szabadsága nem ad menlevelet a vallási közösségek tagjainak hitét és ezzel méltóságát, a hívő ember személyiségének lényegét súlyosan sértő, kifejezésmódjában indokolatlanul bántó megnyilvánulásokra a nagy nyilvánosság előtt.

Schweitzer Gábor:

A kritikát és a gúnyt elválasztanám egymástól. A vallási közösségek, beleértve az egyházakat is a valós társadalmi térben működnek, saját elhatározásuktól függően közéleti kérdésekben is véleményt nyilvánítanak. A kritika a közéleti diskurzusok szükségszerű velejárója, amiből következően a véleménynyilvánítás szabadságának keretei között a vallási közösségeknek is el kell fogadniuk a működésükre, megnyilvánulásaikra reflektáló bírálatokat is. A véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása ugyanakkor az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdésére is figyelemmel „nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának megsértésére.” Ebben az esetben ugyanis a korlátozhatatlan méltósághoz való alapjog érvényesülése érdekében korlátozható a szükségességi-arányossági teszt függvényében a véleménynyilvánítás szabadságának alapjoga. A gúny is értelmezhető a véleménynyilvánítás szabadsága keretei között, amennyiben a kritika gúny formáját is öltheti. Ám a vallási közösségek vonatkozásában – amint ezt a 6/2021 (II. 19.) AB határozat kifejezésre juttatta –

„[K]ülönbséget kell azonban tenni a vallási közösség kritizálása és magának a vallásnak a kigúnyolása között. A vallási hiteltvet, vallási jelképet, vallásos cselekményt vagy szertartást kigúnyoló véleménynyilvánítás a vallási közösség, illetve annak tagjai méltóságának védelme érdekében korlátozható az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdése alapján.”

A vallási jelképeket illetően a pedig 7/2021 (II. 19.) AB határozat a következőket emelte ki:

„a vallási jelképet, a vallási tisztelet tárgyát öncélúan sértő vagy egyébként súlyosan sértő véleménynyilvánítás a vallási közösség, illetve annak tagjai

méltóságának védelme érdekében korlátozható az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdése alapján. Ugyanakkor közügyek – adott esetben kritikus – megvitatásával összefüggésben nem eleve jogellenes a vallási vonatkozású tartalom képi formában történő, a közölt vélemény tartalmához okszerűen igazodó felhasználása, azonban a közlés kifejezőmódja ilyen esetben sem lehet az adott vallásra, illetve vallási közösségre nézve indokolatlanul bántó.”

Noha a gúny egy adott mértékig legitim is lehet, a „jó ízlés” önmagában határt szabhat a gúny korlátlan megnyilvánulásának. A jelképeket illetően nem általában a kritikát, hanem a gúnyos kritikát lenne érdemes esetről-esetre végig gondolni.

Csink Lóránt:

Az egyházaknak sokrétű feladata van. A hívők lelkipendozása, szociális feladatok ellátásán túl közéleti szerepet is betöltenek. Felszólalhatnak saját érdekeik védelmében, továbbá – bármely más közéleti szereplőhöz hasonlóan – társadalmi kérdésekben is kifejtethetik véleményüket. Sok egyéb mellett véleményük lehet abortuszról, azonos neműek házasságáról, szociális kérdésekről, családok támogatásáról stb. Ez a jog tőlük demokratikusan nem tagadható meg.

(Ettől független kérdés, hogy az egyháznak érdemes önkorlátozást gyakorolni, és azokban a kérdésekben megnyilvánulniuk, amelyekre nézve egyértelmű tanításuk van. Ez azonban nem a világi jogra tartozik).

Az egyház azonban nem kinyilatkoztat, hanem egy társadalmi vitába kapcsolódik be, annak válik egy szereplőjévé. Ebben az esetben pedig ugyanúgy tőnie kell az álláspontja kritikáját, mint bárki másnak, ideértve a gúnyos, bántó vagy igazságtalan kritikát is.

Az Alkotmánybíróság két fontos döntéséből az tűnik ki, hogy más megítélés alá esik az egyházak és a hívők megsértése. Az egyház társadalmi szerepvállalása szabadon kritizálható, de a hívők lelkiismereti szabadságát az államnak védenie kell. A gyűlöletbeszéd akkor sem megengedett, ha az kritika formájában jelenik meg.

E tekintetben pedig, a lelkiismereti szabadság egyenlősége okán, nincs különbség az egyes felekezetek között, azokat azonos módon kell védeni.

